

A GYERMEK ELŐKÉSZÍTÉSE AZ ISKOLAI ÉLETRE¹.

A nevelés általános feladatait tekintve igen fontos annak a kérdésnek eldöntése, vajjon a családi nevelésnek az iskolaköteles kort megelőző szakaszában van-e valamelyes kapcsolata az iskolához, vagyis a családi nevelés tartozik-e az iskolát már ebben az időben is figyelembe venni, ami azt jelentené, hogy a kis gyermeket bizonyos mértékben az iskolai nevelés számára elő kell készítenie.

Kétségtelen dolog, hogy az iskola a család nevelői munkájának nemcsak kiegészítője, hanem mindazokban a feladatkörökben, amelyeket a családi nevelés nem oldhat meg részint szakműveltség hiányában, részint mert a gazdasági élet miatt erre a munkára ideje sincs, — a családnak valóban helyettese is. Evvel kapcsolatban két nagyfontosságú kérdésre kell elsősorban felelnünk. Az *egyik* kérdés az, hogy a családi nevelés mennyiben önálló és minden egyébtől elkülönülő feladat? A *másik* kérdés pedig az, hogy mennyiben függ össze az elkövetkezendő iskolai neveléssel, vagyis mennyiben készíti elő a gyermeket az iskolai nevelő-oktató munka számára, illetőleg mennyiben kell előkészítenie?

Az *első kérdésre* egészen röviden annyit felelhetünk, hogy a családi nevelés ősi, természetes rendeltetésénél és jellegénél fogva teljesen önálló; minden más későbbi nevelői munkától független munkának kell tekinteni, ami azt jelenti, hogy ezt a munkát el kellene végezni akkor is, teljes gondossággal, ha feltételeznők, hogy a gyermek egyáltalán nem fog iskolába járni. Hiszen az esetek jelentékeny számában ez meg is történik. Azokra a gyermekekre nézve, akik nem jártak iskolába, a családi nevelés adott és ad meg jóformán mindent az életre. Ezt a családi nevelést azután az élet a környezet, a társadalom, a foglalkozás egészségügyi ki, az egyén belső szellemi és erkölcsi tartalma pedig újabb és újabb járulékokkal és erősebb, gyengébb hatásokkal gazdagítja. E nélkül a családi nevelés nélkül egyetlen ókori, nemcsak kezdetleges, hanem még fejlettebbnek látszó társadalom, sőt állam sem alakulhatott volna meg és nem fejlődhetett volna ki. Viszont történelmileg bebizonyított dolog, hogy a legősibb és szinte egyetlen jogforrást az emberiség társadalmi együttélése számára a családi nevelés és az erre alapított családi élet, a családapai, majd törzsfőnöki jogkör szolgáltatta, jeléül és bizonyosságául annak, hogy a családi nevelés alap-

¹Előadás a Magyar Paedagogiai Társaság 1940. jan. 20-iki felolvasó ülésén.

gondolatait és eszméit az isteni rendelés és törvény és a természet szabta meg. Ezek az eszmék nem lehetnek tárgyai modern jelszavak alapján való megreformálásoknak. Ez a változhatatlanság nyer kifejezést XI. Pius pápa egyik körlevelének eme szavaiban: »Az Atya mind a nemzésnek, mind a nevelésnek és fegyelemnek és mindannak principiuma, ami az emberi élet tökéletesedésére vonatkozik.« A tökéletesedés pedig a nevelésre támaszkodik.

Arra a *második feltett fontos kérdésre*, hogy a családi nevelés mennyiben függ össze az elkövetkezendő iskolai neveléssel, arra előkészít-e és elő kell-e készítenie, természetesen csak igennel felelhetünk; mert hiszen a modern társadalmi és állami életben az iskoláztatás kötelesség. Ez azonban nemcsak abban áll, hogy a gyermeket iskolába kell küldeni. Az új magyar iskoláztatási törvény már bizonyos kultúrfok elérését is elvárja és kötelességgé teszi, mert az e téren tapasztalható mulasztást büntetéssel sújtja. Világos tehát, hogy az iskola munkáját a szülőknek is elő kell mozdítania.

Tulajdonképpen ez a megszabott kultúrfok a kiindulási pont. Ha t. i. áll az, hogy az iskoláztatás végén bizonyos, egységesen megállapított, általános, minimálisan egyenlő kultúrfokot el kell érni, akkor kétségtelen az is, hogy az iskoláztatás kezdetén is kell bizonyos alacsonyabb, de általános és nagyjában egységes kultúrfokot feltételezni és követelni, amelyből az iskola elindulhat, amelyre építhet és amelyet tovább fejleszthet. Ez a továbbfejlesztés csak bizonyos, nagyjában egységes alapból indulhat ki, különben igen ingatag lesz és az iskola munkája csak szinte egyénileg eltérő eredményekhez juthat el. Más szavakkal ez azt jelenti, hogy úgy az erkölcsi, valamint az értelmi és testi nevelés terén bizonyos előkészültséget, helyesebben fejlődési készséget kell a gyermeknek magával hoznia az iskolába. Minden gyermeknél egyformán meg kell lenniök azoknak az alapoknak, amelyekre a tanító építhet, mert különben a hiányzó alapok pótlása miatt a gyermekek nagy többsége elesik a haladás nagy előnyeitől, és a törvénykövetelte egységes fokot el nem érheti. Az alapkövetelményeket három csoportra oszthatjuk: a) *erkölcsiekre*, b) *értelmiekre* és c) *a testi életre*; vonatkozókra.

Az erkölcsi követelmények körébe tartoznak a *vallási és fegyelmezési kérdések*. Minden 6 éves gyermeknek, mikor iskolába kerül, elsősorban annak a sejtésnek birtokában kell lennie, hogy van Valaki, aki magasabb, hatalmasabb, erősebb, mint mindannyian, erősebb, mint apja, anyja és a nagyemberek, aki mindenkinek parancsol, aki mindenünket adta, akit tehát szeretni kell. A Jézuska fogalmának ki kell alakulva lennie a gyermek lelkében, nem mint istenemberének; mert ezt még nem tudja felfogni, de mint az Isten igen kedves fiacskájának, mint valami csodálatos testvérkéé-

nek, aki több minden gyermeknél, akit kérni lehet sok mindenre az esti imában, és aki, ha jók és szófogadók vagyunk, meg is jutalmaz bennünket. Ennek a naiv hitnek meg kell lennie már az iskolába kerülő gyermeknek lelkében is, mert ezt követeli a keresztény lélek, sőt ezt követeli a fegyelmezés kérdése is.

Az erkölcsi követelmények körébe tartozik az, hogy minden gyermek szokja meg a *fegyelmet* anyyira, hogy meg tudja különböztetni azt, csak egyszerűen tudomására adunk-e neki valamit vagy parancsolunk-e. Ha azt mondjuk, hogy »állj fel,« »ülj le,« »gyere ide,« »mutasd a kezedet,« — teljesen be legyen idegződve a lelkébe, hogy ez parancs és ezt a parancsot teljesíteni kell. Mennyi bajt, mennyi fennakadást okoznak a tanítónak az olyan kis gyermekek, akik alig értik meg, mit kell csinálniok, mikor a tanító azt mondja nekik: »Ülj le, vagy állj fel, vagy gyere ide!« Mennyi erkölcsi és szellemi jótól fosztja meg az ilyen gyermek többi tanulótársát azzal az időpazarlással, amibe a megrendszabályozása kerül. Ez azonban a kisebbik baj. Nagyobb az, hogyha a gyermek sokszor nagyon jól tudja, mit tesz leülni, felállani, vagy kimenni, de nem szokta meg, hogy ilyen parancsok engedelmeskedjék.

Az erkölcsi követelmények közt első helyen áll tehát a fegyelem. Nem szabad a szülőnek azt várnia, hogy a szófogadásra, a legelőkelőbb engedelmessegre majd az iskola tanítsa meg a gyermeket. Ezt annak meg kell szoknia otthon, a szülői házban. Ez a családi nevelés elemi követelménye. A szófogadatlan gyermek menthetetlenül neveletlen gyermek is marad, azzal semmit sem lehet csinálni. Az vad, racionátlan, követelődző, erőszakos, testvéreinek, szülőinek és egész környezetének réme és amikor iskolába kerül, tanítójának a nyakában olyan, mint egy súlyos, nehéz kolonc, amitől lépni alig tud. Az bizonyos, hogy az iskola — nagyon kivételes esetektől tekintve — megzabolázza az ilyen gyermeket is, tehát a szülői ház nem csalatkozik az iskolában, mikor a megfegyelmezést, megzabolázást tőle várja, de mennyi fölösleges energiapazarlással és a többi tanulók mekkora kárával megy ez végbe!

Az erkölcsi követelmények közé tartozik az is, hogy a gyermek teljesen tisztában legyen, mire az iskolába kerül, az *enyém és tied fogalmával*. Hangsúlyoznom sem kell, hogy az enyém és tied világgossá tétele és szigorú erkölcsi elve a tulajdon szentségének az alapja és a társadalmi együttélésnek, a békés közös életnek az egyik első föltétele. Az olyan kis gyermek, akit erre meg nem tanítottak, igen sok bajt, békétlenséget csinál tanulótársai közt és abban a bűnös hajlamok, a mások dolga után való erő, leküzdhetetlen vágyak igen korán kifejlődnek. De még azért is fontos ez, mert amely gyermek az »enyém, tied, övé« fogalmával nincs tisztában, azt arra sem lehet megtanítani, hogy megbecsülje, amije magának van, hogy annak az értékét megismerje. Ez az értékismeret sokszor

negatív úton keletkezik, mert ha a gyermek látja, hogy iskolatársa vagy testvére mennyire ragaszkodik ahhoz, amije van, azt fogja ebből kiérezni, hogy amije van az embernek, az drága, azt meg is kell becsülni! Vigyázni kell azonban, hogy ez a megismerés ne fadjuljon se irigységgé, se pedig önzéssé. Hogy irigységgé ne váljék, azt azzal tudjuk elsősorban elérni, hogy adandó alkalómmal a lehetőséghez képest a mi gyermekeinket is részesítjük valamiben, amije a másoknak is van. Ez persze egy kis pedagógiai figyelmet, gondosságot követel. Az önzés az »enyém, tied« fogalmában és a mienk megbecsülésében kétségtelenül benne van, de ezt le kell tompítani elsősorban azzal, hogy a gyermeket rábírjuk arra, hogy bizonyos erre alkalmas dolgait — almáját, cseresznyéjét, sőt zsemlyéjét, játékgombját, cukrát, stb. — ossza meg avval a testvérjével, gyerekpajtásával, akinek nincs. Ez az erkölcsi gyakorlat sokkal fontosabb a gyermek lelkének társadalmi nevelésére nézve, mint ahogy első pillanatra látszik. Sok-sok szülő egyáltalán nem ismeri ennek értékét és egyáltalán nem gyakoroltatja. Rá se gondol. Pedig mennyi alkalom kínálkozik erre is napról-napra.

Az erkölcsi nevelésnek olyan követelménye, melyet az iskolába jutásig el kell intéznie a szülőnek, az is, hogy a gyermek bizonyos elemi *illendőségi szabályokat* megtanuljon, megszokjon; megtanulja megköszönni, ha valamit kap; megtanuljon köszönni, hogyha megszokott környezetéből más környezetbe lép, vagy ha onnan eltávozik. A mások, az öregebbek tiszteletének elengedhetetlen követelménye ez. Ide tartozik az is, hogy a gyermek nagyok jelenlétében ne ordítson, hanem szokja meg a csendes, szelíd viselkedést és pedig nemcsak kényszerből, hanem mint az illendőség és mások iránti figyelem követelményét. Nem igaz, hogy a gyermekeknek elevenségük, vidámságuk bizonyítékául vagy folyományaként okvetlenül mindig ordítózniok kell, mint a sakálóknak, még játék közben sem. A hangos öröm, zajos játék velejár az ifjúsággal, de a ma divatos lárma és ordítózás vagy gyáva vagy lusta szülők gyermekeinek szokása és szörnyű hibája, akiket félreértett modernségből vagy gyávaságból nem tudnak a kellő korlátok közé szorítani, vagy akiknél kényelemszeretetből, modern elvekre hivatkozva eltúrték azt. Meg kell szoknia a gyermeknek azt, hogy társát, testvérét nem szabad megütni, mert amint neki, úgy annak is fáj az ütés és bajt okozhat. Meg kell szoknia, hogy ruhát, bűrtort és egyéb fölszerelési tárgyat nem szabad elszakítani vagy elrontani. A rontás még akkor sem egészen elfogadható, ha a gyermek kíváncsiságból szedi széjjel a játékeit. Ha ilyenre készül a gyermek, inkább mi szedjük széjjel, amit lehet s mikor a gyermek kíváncsiságát kielégítettük, vele együtt rakjuk újra össze a dolgot. Sokféle megfigyelésre is nyújtunk alkalmat ezzel az eljárással.

Az iskolába járás koráig el kell intéznie sok, lehetőleg mentől több, az *értelmi élet* körébe vágó alapl dolgot épen az iskola és a

köz érdekében. Ilyenek pl. a fehér és fekete szín felismerése. Nagyon helyes, ha a gyermek 6 éves koráig már a pirosat, kéket, sárgát és a zöldet is, szóval a főszíneket fel tudja ismerni. Nem csekély feladat ez, viszont igen fontos, mert sok kis gyermek a legfőbb színeket sem tudja felismerni és megnevezni. Ez aztán a tanítónak megint sok bajt okoz, otthon pedig csak egy kis beszélgetésbe kerül. Ha öt színről van szó, öt kis beszélgetés szinte egészen elintézi a kérdést. A jobb- és balkéz megkülönböztetése, a hideg és meleg, a sok és a kevés, a mind és semmi, száraz és nedves, a por és a sár, — kés, kanál, villa, tányér, — a szoba részei: fal, ajtó, ablak, — asztal, szék, — a kályha, a tűz, a főzés, — a ruha, amelyet fölveszünk és viselünk — a kint és a bent fogalma (elég csak a szobához viszonyítva), — apa, anya, testvérek megismerése, megnevezése, mind-mind kell, hogy benn legyenek a 6 éves kis gyermek értékeiben, — természetesen nem mint logikai fogalmak, hanem mint felismerések.

A *testi életre* vonatkozóan fel kell ismernie a 6 éves gyermeknek a kezeit, lábait, szemeit, füleit; tudnia kell, hogy a szemével lát, a fülével hall, az ujjával tapint; tudnia kell, hogy a lábával jár, a kezével eszik, öltözik, dobja a labdát. Tudnia kell, hogy mikor tiszta és mikor piszkos a keze, az orra s azt meg is kell törölnie. A 6 éves gyermek már nem várhatja azt, hogy a piszkos orrára a tanító figyelmeztesse, mert a tanító más, szellemi gondokkal foglalkozik. Tudnia kell, hogy mi az a lefekvés, fölkelés, ivás, evés. Meg kell mondani és mutatni tudnia, hogy mije fáj, fázik-e vagy melege van? Szörnyű dolog az, ha 6 éves gyermek nem tudja megmutatni és megmondani, hogy a hasa vagy a torka fáj-e, ha baja van. Pedig milyen gyakori ez a tudatlanság, — de mindig a szülő felületességét és értelmetlenségét bizonyítja és a szülőt vádolja. Ha előfordul a baj, a szülő okvetlenül tanítsa meg a gyermeket erre a felismerésre.

Igyekeztünk az erkölcsi, értelmi és a testi élet körébe vágó legfontosabb olyan ismereteket csoportosítani, amelyeket a 6 éves gyermeknek rendes körülmények között, gondos családi nevelés esetén magával kell vinnie az iskolába, nem is szólva arról, hogy a fegyelmeztség a legegyszerűbb követelmény.

Azt mondhatná mind ezekre valaki, hogy az elmondottak talán inkább az oktatás és nem a nevelés körébe tartozó dolgok és feladatok. Hát látszólag igen. De ha viszont figyelembe vesszük azt, hogy a kis gyermek beszédtanulása, amit a szülőnek okvetlenül elő kell segítenie, — és minden, még felületesen gondolkozó szülő is megteszi ezt —, tulajdonképpen nem egyéb, mint teljesen logikusan megállapítható tárgytanulás még a kisdud részéről is: akkor be kell látnunk azt is, hogy a fontosabb elsorolt dolgok, fogalmak vele járnak a gyermek beszédtanulásával és irányított meg-

figyeléseivel, amelyek során a kis gyermek ismereteket szerez és szókinccset gyűjt magának. E szókinccs megszerzése körüli gondoskodás, e szókinccs megszerzésének előmozdítása a szülőnek elengedhetetlen kötelessége és az iskolai életre való előkészítés fontos követelménye. Hozzá tartozik ez a gyermek egész lelkének idomításához, bizonyos fokú kialakításához, — előkészítése annak, hogy a tanító tudjon a gyermekkel beszélni, előkészítése annak, hogy a gyermek tudjon kis iskolatársaival érintkezni, hogy abba a kis társadalomba, amelyet az iskola már a 6 éves gyermeknek is nyújt, teljesen bele tudjon illeszkedni. A kis gyermeket legtöbbször a szőszegénység teszi elfogódottá, tartózkodóvá, zárkózottá, egyben: persze szerencsétlen magába száműzötté is az iskolában.

Ha a családi nevelés számára felállítottuk a sok követelményt, úgy érzem, meg kell kísérelnünk ennek a munkának a módszerét is röviden vázolni.

A kis gyermek nevelésében négy fontos mozzanatra kell rámutatnunk. Ezek: 1. a szoktatás, 2. a fegyelem beállítása, 3. az érzelmvilág rügybe fakasztása és 4. ami a legfontosabb, a gyermek megfigyeléseinek olyan irányítása, amely az ismeretek és érzések százeit juttatja a gyermek birtokába. Mindezek természetesen az egész nevelésnek is tényezői, de megkíséreljük a módszert a 4—6 éves gyermekkel szemben követendő eljárás fokára áttenni.

1. *A szoktatás* a kezdő eleme a céltudatos nevelői munkának. Ebből indulunk ki s legtöbbször ide térünk vissza. Képletesen szólva: a szoktatás annak a nevelői munkának az álcázása, melyet másképp logikának, pszichológiának, didaktikának, cselekedtető nevelésnek, öntevékenységnek, stb. mondunk, de ami a kisdédekkel szemben még elérhetetlen utópia. A szoktatás igen: ez nevelői valóság. A szoktatás céltudatos cselekedtetés, ismételt cselekedtetés, hogy bizonyos dolgokat azután később magától is, a begyakorolt idegmunkának a helyzet által felidézett parancsára elvégezzen a gyermek, vagy valamit elhagyjon. Hogy mi mindent kell a kis gyermeknek megszoknia, nagyjában elmondtuk, itt nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni; ellenben fontosnak tartjuk elmondani, hogyan történjék a szoktatás, ez az ismételt cselekedtetés, okosan és eredményesen.

Első elemi törvény, hogy a szülő maga értse meg azoknak a dolgoknak a jelentőségét, amikre gyermekét rá kell szoktatnia. A másik törvény, hogy a szülőnek legyen bátorsága a gyermekkel szemben, ne zökkentse ki újtából a gyermek ellenállása, makacssága, könnye. A harmadik törvény az, hogy a szoktatás nem cselekedtetés, hanem ismételt, sűrű cselekedtetés, ami következetességet és türelmet követel. Újból kell hangsúlyoznunk, hogy a fentebb előadott dolgokra való részoktatás a nevelés első betűjéhez tartozik, és amit még erősebben hangsúlyoznunk kell, ez nemcsak az iskolára:

való előkészítő munka körébe tartozik, hanem a békességes családi életnek és evvel kapcsolatban a szülőknek, de főképen az anyáknak az egészsége érdekében való dolog is.

De nemcsak rászoktatás, hanem leszoktatás is van. Igaz, hogy ez sokszor a rászoktatás elmulasztásának a következménye, de van. S bizony igaz az is, hogy sokszor nem elég a cél felismerése, belátása, nem elég a gyermekkel szemben szükséges erkölcsi bátorság, de néha leleményesség is kell. Csak egy példát hozok fel a gyakorlatból. A gyermek evés közben mindig bepiszkította a kezét. A figyelmeztetés nem használt. A gyermek nem találja meg a figyelmeztetés logikái alapját. Mikor azonban az édesanya a gyermeket azonnal kihurcolta a fürdőszobába és megmossa annak rendje-módja szerint a gyermek kezét, — csak háromszor kellett ezt tennie — a leszoktatás teljes sikert aratott. Előtérbe lépett a gyermek hihetetlenül erős logikája és inkább vigyázott, mintsem a sűrű mosdatásnak kitegye magát.

2. A második nagyon fontos nevelői törvény a *fegyelem beállítása*. Ennél a kérdésnél első sorban azt kell megjegyezni, hogy, fájdalom, a modern pedagógusokkal szemben és még inkább az őket sokszor félreértő szülőkkel szemben is a fegyelmet védelmezni kell ma, mert jelszavak hangzanak el arról, hogy a gyermeket nem kell fegyelmezni, — tegye, amit akar! S a szülők jelentékeny részének az ilyen jelszó — magyarán mondva — kapóra jó.

A kisgyermek fegyelmezésének két fő vonatkozása van: a) a családi élet szempontja, b) a másik az általános emberi, nemzeti és társadalmi vonatkozás. A másodikról nem szólok, hanem az elsőre rá kell mutatnom. Normális és nyugodt gyermeknevelésről szó sem lehet ott, ahol a gyermeket nem lehet fegyelmezni. Ott mindazok a magasabb követelmények, amelyeket a szülőktől gyermekeik nevelését illetőleg elvárhatunk (mint pl. a gyermek lelki életének megfigyelése, bizonyos fokú veleélés a gyermekkel, a gyermek érzélemvilágának ápolása, stb.) mind-mind kútba esnek. Ott nincs sem ideje, sem türelme az anyának, hogy csak egy pillanatra is megfigyelje gyermeke lelki megnyilatkozásait, hogy annak megfigyeléseit irányítsa: ott a gyermek állandóan alkalmatlanságot és az anya egészségét aláásó izgalmakat okozó teher, nem pedig égi küldött, akivel gyönyörűség foglalkozni. Csak fegyelmezett, magyarán: jól nevelt gyermekek mellett lehet a családi élet legszébb célját megvalósítani, azt t. i., hogy a gyermeknevelés teljesen összhangzatosan illeszkedjék bele a család és a szülők életébe.

A fegyelmezés ellenzőinek legfőbb érve, hogy a gyermek legtöbbször nem érti meg, hogy miért kell valamit cselekednie. Ezzel szemben viszont a fegyelmezés legfőbb, megdönthetetlen tárgyi alapja és indokolása az, hogy a gyermek maga nem állapíthatja meg semmi körülmények közt a maga életfeltételeit, sem az anyagiakat,

sem az erkölcsiüket. A tárgyi indokolás mellett fontos a fegyelmezés erkölcsi alapja. Az erkölcsi alapot az adja meg, hogy a gyermek, a 6 éves és a 6 éven aluli is, szinte a bölcsőig visszamenően, ösztönszerűen, sőt csakhamar értelmétől is támogatva, érzi élete minden mozzanatából és az ápoltság állandó hatásából a szülőjére való utaltságot. Tőle vár mindent, táplálékot, bajában segítséget és védelmet. Ezt a természetes állapotot kiegészíti a szülő szeretete, amely az előbbiekkal együtt a fegyelem erkölcsi alapjait adja.

A fegyelemnek szinte legfőbb módszere: el nem engedni semmit, amit egyszer a gyermektől követelünk. Hogy ez ellen az alaptörvény ellen mennyit vétenek a szülők, akik tízszer is parancsolnak, de csak parancsolnak és egyszer sem követelik parancsuk végrehajtását, arról sokat lehetne írni.

3. A következő mozzanat a *gyermek érzelmvilágának rügybe jakasztása*. Ennek módja az: állandóan törekedni, hogy a gyermek mindig derűs, nyugodt, vidám életet éljen és ebben a légkörben kifejlődjenek benne a jövőben ember nagyszerű optimisztikus világfelfogásának elemei. És itt mindjárt kapcsolnunk kell e kérdést az előbbi tétellel. A szoktatás, a fegyelmezés s e mellett a testi fejlődés biztosítása: alapjai a nyugodt érzelmvilágnak. Az így nevelt gyermeknek nincsenek nagy, lehangoló összeütközései a család erkölcsi világrendjével, mert könnyen bele tud abba helyezkedni és nem érik az ideges szülő részéről igazságtalanságok. Vannak neki tehát mosolyai, örömei, majd ki-kicsillan belőle az emberi szellem egyik legcsodálatosabb megnyilatkozása: a gyermek humora. Az érzelmvilág fejlesztéséhez tartozik a gyermek játékának a megfigyelése és irányítása, főleg abban a tekintetben, hogy a gyermek minden érzékszervét, tüdejét, mozgató idegeit foglalkoztassa.

Képzeld csak el, milyen óriási erkölcsi és szellemi tőkét nyújtanak azok a szülők az iskolának, a tanítónak, akik normális, vagyis derűs világú gyermekeket adnak a kezébe.

4. A *gyermek megfigyeléseinek irányítása*, szinte azt mondhatnók, a leggazdagabb forrás azoknak a képzeteknek és ismereteknek kialakításához, amelyekkel az iskolába lépő gyermek táskáját megtölthetjük. Első pillanatra azt lehetne hinni, hogy valami nagy, iskolás pedagógiai munkát követelünk a szülőktől, amikor még pedagógiai elveket is kell tán hangoztatni a gyermek előtt. Világért sem. Szinte az egész módszert abba a tanácsba tömöríthetnők, hogy reggeltől estig — hiszen reggeltől estig foglalkozunk a gyermekkel, legalább is együtt élünk vele — legyen nyitva a szemünk és a szánk a gyermek számára.

Naponkint száz és száz alkalom kínálkozik arra, hogy a gyermeknek valamit mutassunk, valamit éreztessünk vele, valamire a figyelmét felhívjuk. Ne mondja senki, hogy ez nagy teher. Semmiestre sem nagyobb, mint a selyemharisnya leesett szemének föl-

szedése, vagy az ajkak rúzsozása, körmök lakkozása, festése, vagy a gyermek ú. n. alkalmatlankodásának kivédése, annak bosszús elhessegetése. Csak szeretet, csak anyai, apai mivoltunk felségességének, magasztosságának megérezése kell hozzá. Nem is időzünk sokáig e kérdésnél, csak egypár példát iktatunk be azoknak az ismereteknek a játékos közlése körül, amelyeket az iskola joggal elvárhat tőlünk. A gyermek reggeli életéből valók. Szóba kerülhet a mosdásnál a *meleg*, a *langyos* és a *hideg* víz. Miért jobb a meleg vízben mosdani? Milyen élénk szellemi munkát végez a kicsi gyermek, ha pl. édesanyja, mikor a lábasból kimeri a tejet, ráirányítja a figyelmet arra, hogy milyen sok tej volt benne, íme mind a hat csésze megtellett. A *sok* és *mind* fogalma kezd derengeni a kis gyermek lelkében. Ha megkérdi az anya Pistitől: »Elég édes-e a te kávéd, mert a Jósikáé édes?!« — az enyém és a tied fogalmának a kialakulását alapozzuk meg. Ugyanígy járhat el az édesanya, mikor mos és kis lánya ott settenkedik körülötte. Nem gondolhatunk arra, hogy ez a munka reggeltől estig szakadatlanul így menjen, — elég, ha akkor akaszkodunk bele a dologba kissé mélyebben, amikor a gyermek közvetlén érdeklődését látjuk. Az ilyen alkalommal való vezetés sokszoros értékű munka. A szülő a gyermekével vele él. Ezt a veleélést kell elsősorban a nevelés, főleg az érzelemlátás fejlesztése érdekében kimélyíteni, ami azt jelenti, hogy e veleélést a nevelői kötelességek szemszögéből kell különös tartalmat adni, tehát úgy kell beállítani életrendünkbe, hogy minden életmegnyilvánulásunkban, amely gyermekeink lelkét is, annak életmegnyilvánulásait is a miénkhez kapcsolja, külön nevelői cselekedetek indítékait, alapjait, sőt parancsait lássuk. Ha így fogjuk föl a gyermekeinkkel való együttélést, akkor valóban nem lesz nehéz ezt az állandó nevelői életet úgy intéznünk, hogy azzal a gyermeket az iskolai életre egészében előkészítsük.

Nem lesz érdektelen, ha a gyermekkel való együttélésből kiindulva rámutatunk röviden arra, hogy a szülők életkörülményei maguk milyen eltéréseket mutatnak.

Ha vannak a családok életében különböző életkörülmények, természetes, hogy ezekből a nevelésre nézve bizonyos helyzeti erőforrások fakadnak. Ezek a helyzeti erőforrások eltéréseket jelentenek, de nem a nevelés állandó, változatlan törvényeire, munkájára. és lényegileg egy és ugyanazon eljárásaira nézve, hanem csak olyan eltéréseket, aminőket pl. a helyi tanterv mutat az általánoshoz képest. Az eltérések alapját a foglalkozásoknak, vagy ami ezzel egyértékű, a lakóhelynek jellege adja. A főkülönbséget a városi és a falusi ember életkörülményei teszik.

Tekintsünk bele röviden ez eltérésekbe. A városi ember sokkal többet van együtt a zárt lakásban gyermekével, mint a falusi vagy tanyai gazda, vagy akár az iparos és kereskedő, tehát több ideje és

alkalma van a nevelői tevékenységre. Ámde ezt az időt sok esetben a kulturális igények kielégítése csökkenti le. A falusi ember jó, ha étkezés közben, a családi asztalnál van együtt a gyermekével. A négy nevelői munkafázis tehát, ú. m. a szoktatás, a fegyelem beállítása, a gyermek érzelmevilágának virágba fakasztása és a gyermek észleléseinek irányítása a most érintett körülmények szerint csak más-más-helyzetre, más-más időpontra és alkalomra toródik el. A városi ember pl. elmegy 4—6 éves gyermekével sétálni; a megfigyelések irányítása itt is igen komolyan történhetik, sőt a séta alatt mind a négy feladatkör munkálására kerülhet sor. A tanyai és falusi gazda majdnem soha sem megy sétálni a gyermekével, legfeljebb kiviszi magával — a szekérdérékba téve — a szántóföldre, a rétre, a szőlőbe és a gyermek az apja munkája alatt ott settenkedik vagy anyja felügyelete alatt szaladgál. Testi-lelki irányítása ezek közt a körülmények közt történik tehát. A falusi ember gyermekének utánzásai azonban általában sokkal több életrevalóságot, sokkal több gyakorlatiasságot mutatnak és képviselnek, mint a városi gyermekéi. A dolog természeté hozza ezt magával. A városi gyermek utánzásai sokkal elvontabb természetűek. Játékuk is eltér. A falusi gazda e természetes kapcsolatnál fogva nagy előnyben van a városi emberrel szemben; sokkal közelebb van hozzá a gyermeke, aminthogy a falusi embernek a lelkülete is sokkal naivabb, mint a városié. Nehezebb tehát ez utóbbinak a leereszkedés a gyermek lelkéhez. Nehezebb a nevelői feladatok gyakorlati alapon való megoldása, viszont a városit, a tanult embert nagyobb ismeretköre segíti bizonyos helyzetek megítélésében és a nevelés céljából való kihasználásában. A falusi embernek ellenben a családi nevelésben igen sokszor mélyebb érzések és természetesebb lelki mozgalmak jönnek a segítségére. Közelebb látja ő is a gyermekét magához, szinte élettársnak tekinti, mert a gyermek játéka közben is mindig apjával együtt szeretne dolgozni. Talán ebből ered az a magyar embernél igen szép vonás, hogy a gyermekeit »kis cselédeknek« nevezi. Az Ágneska kis gazdasszony 5 éves korában; a kis Jóska hajtja az apja ökrét a szántásnál akkora ostorral, hogy ötször körüléri a derekát; az apja mellett ülven a kocsin, könnyebb a lelkének, ha az egyik gyeplőszárat ő is foghatja a kezében, amit az apja csudálatos nagy örömmel lát s megengedi a kicsinek. Közben a gyerek egész jövőjét kiszinező álmok zsi bonganak a lelkében.

Ezek a most elsorolt mozzanatok szülő és gyermeke között mélyebb érzelmi kapcsolatokat teremtenek, mert hisz a gyermeknek állandóan kisebb-nagyobb örömeket szereznek, a szívét rezegtetik meg és e hangulatok a gondolkodást, az akarást, a cselekvést mind-mind elősegítik, fokozzák. Itt igazán fényesen érvényesül *Thomas*-nak az a találó megállapítása, hogy »azok az okok, amelyek a gyermekeket az akarásra serkentik, sokkal inkább a szív, mint az ész okai«. És ez a tétel természetesen annál igazabb, minél kisebb

gyermekéről van szó. Igaz, hogy télen a falusi gyermek is be van zárva a szobába, bizonyára még rosszabb viszonyok közt, mint a városi gyermek, de viszont a szülőkkel való szinte teljes együttélés akkor is megvan. Sőt a tél csaknem még közelebb hozza a szülőt a gyermekéhez. A városi gyerek és szülője közti kapcsolatot a tél nem befolyásolja különösebben. Ezt az együttélést aztán a szülőknek ki is kell használniuk és érvényesíteniük mindenkor, de már az iskolaköteles kor előtt is. Ebben az időben a falusi gyermek lelke, kis szíve sok-sok természetes ösztönzést kap, ami sokszor a városi gyermek fölé helyezi. Fegyelmezése természetesebb, mert hiszen az élet is rávezeti az engedelmességre. Hamar megérti, hogy a lóhoz, tehénhez nem szabad közel mennie, a fejszét nem szabad kezébe vennie, mert abból komoly baj keletkezhetik. A valóságos érzés csiráit is könnyebb elültetni benne, mint a városi gyermekben. A falusi vagy tanyai kis gyermek igen korán észreveszi, hogy harangoznak isteni tiszteletre és akkor őt is ünneplőbe öltöztetik és az emberek, apja, anyja, testvérei vele együtt mennek a templomba.

Szóval a falusi gyermeknek sokkal több alkalma van igazán konkrét tapasztalatszerzésre is, mint a városinak. Ha beleállítjuk ezt a kis falusi gyermeket az őt környező természetbe, igen világos, hogy ez a gyermek emberibb, valóságosabb, gyakorlatibb és ezzel kapcsolatosan egészségesebb életet is él, mint a városi gyermek, akinek akárhányszor — bátran elmondhatjuk, hogy igen sokszor — csak közvetett úton lehet azokat a fogalmakat megszereznie, melyeket a falusi gyermek közvetlenül kap. Viszont a városi más fogalmakhoz jut el könnyebben, közvetlenül, amelyeket a falusi gyermek nem így, csak közvetve ismerhet meg. A mérleg mennyiségileg talán egyensúlyban lesz, de minőségileg a falusi gyermek javára dől el. Van azonban itt egy pár lényeges különbség, amelyekre főleg a városi embernek kellene igen nagy mértékben ügyelnie gyermeke nevelése közben és ez nem egyéb, mint a) *a kis gyermek erkölcsi élete*, b) *családbeli helyzete* és végül c) *az egészséges nevelés kérdése*.

A városi kis gyermek általában lazább fegyelmezésben részesül, mint a falusi, mert eltekintve az utcán járó gyermektől, aki a közlekedési eszközökkel szemben nagy óvatosságra és így természetesen fegyelmezettségre is szorul, a városi gyermek otthon elkényeztetett, túlönálló, igen sokszor engedetlen és erőszakos. Mint-hogy mozgási és cselekvési területe igen szűkre van szorítva, ezen szűk területen igyekszik tehát kitombolni magát. Ezt a különös lelki állapotot elősegíti még az is, hogy a felnőttekkel igen sokszor többet van együtt, mint kellene és szabad volna, t. i. olyankor is, amikor tulajdonképpen el kellene távolítani őt. Ez aztán túléretté, koraéretté teszi a gyermeket. Ez a koraérettség az, ami legtöbbször

megtéveszti a szülőket és esetleg a gyermek józanul gondolkodó, komoly nevelőjét is a gyermek esztelen bámulójává teszi. Csak az eszét, a szokatlannak látszó felfogó képességét látja és imádja, de a gyermek *erkölcsi erőinek és tulajdonságainak* mélyére nem hatol. Pedig mindjárt másképen gondolkodnék, ha látná azt, hogy az úgynevezett zsenialitás igazán legtöbb esetben nem zsenialitás, hanem csupán a gyermek természetes logikájának és gondolkodóképességének egyszerű megnyilatkozása. Csakhogy gondolatainak az elemeit az ilyen koraérett gyermek nem a játékszobából, nem a körülötte levő természeti világból, hanem a nagyoktól ellesett vagy ráhullott gondolatokból, persze legtöbbször gondolatfoszlányokból merítette. Ez az oka, hogy az ilyen gyermek nem babával, kis puskával vagy hintalóval játszik, hanem ezekkel az ellesett gondolatelemekkel dobálózik. Csak vegyünk magunknak fáradságot arra és vizsgáljuk meg komolyan és elfogulatlanul, vajjon mennyit ért igazán az ilyen gyermek az ő sokszor megbámult, zseniálisnak látszó megjegyzéseiből és mondásaiból, akkor szomoruan fogjuk megállapítani, hogy bizony jobb lett volna, ha a gyermek korához illő dolgokból és fogalmakból merítette volna gondolkodása elemeit. Ne felejtse el a városi szülő, hogy ha 100 koraérett gyermeket megvizsgálunk, biztosan 90 városi gyermek lesz köztük és csak 10 falusi. Ezt a körülményt tehát a városi szülőknek nagyon komolyan figyelembe kell venniük, mert nagyobb nyereség a gyermeknek az, hogyha gondolatvilága a szülői házban főleg az iskola előtti nevelés korában olyan fogalmakkal és gondolatelemekkel telik meg, amelyekre természetesen rá lehet építeni a további oktató-nevelés lassú fejlődésű épületét. Lassú fejlődésű épületet mondtunk, mert valóban úgy is van; a gyermek lelke csak lassan fejlődik és épül fel. Hat éves gyermek lelki épületét nem lehet olyanra felfújni, mint ha 15—20 éves volna az a gyermek. Természetes, hogy a városi gyermek erkölcsi életében az ilyen zavaró körülmények sok káros elváltozást okoznak. A gyermek erőszakos, mindenekfelett elbizakodott lesz, álegyéniség fejlődik benne, olyan madár lesz, amely más tollával ékeskedik, elveszti lába alól a többi gyermekkel való természetes kapcsolat talaját és amikor iskolába kerül, ott nem fogja helyét találni.

A városi gyermek *családi helyzete*, annak ellenére, hogy biztosabbnak látszik, mint a falusi gyermeké; mégis sokszor ingadozóbb emezénél, aminek oka természetesen és elsősorban abban rejlik, hogy igen sok városi gyermek, a kisiparosét és kereskedőét kivéve, alig látja apját, néha anyját sem, azok munkakörében, a gyakorlati életben, az élet cselekvései, változó körülményei között, ezekről a dolgokról csak hallomásból tud. Nincs tehát reális alapja az apa fáradalmainak, küzdelmeinek megérzésére és e megérzésből fakadó, erre épülő, erre építendő családi érzések fejlesztésére. Ezért csak nagy igyekezettel, nagy megértéssel, erős szuggesztív hatásokkal

lehet a városi embernek ezeket a családi érzéseket nevelnie. Ezt a helyzetet tehát szintén nem szabad egy percre sem figyelmen kívül hagyniok a városi szülőknek: hogy a gyermeket a szeretet, a hála, a tekintély és ezen felül a köteles tisztelet és végül a fegyelem kötelékével fűzze a családhoz, a testvérekhez, a családi tűzhelyhez.

A városi gyermek nevelésénél van még egy lényeges különbség, és ez az *egészséges nevelés*. Ezt a városi szülő a higiénia minden vívmányának birtokában mindenestre eredményesebben munkálhatja, viszont az egészséges nevelés igen fontos tényezőiben, a jó levegőn való életet és a szinte állandó szabad mozgást illetően, nagy hátrányban van a falusi gyermekkel szemben. Emitt viszont, falun, a higiénikus életnek sok hiányával találkozunk. Az egészséges lakást, főleg télen, nagyon erősen kell hangsúlyozni.

A városi, főképen pedig az ú. n. tanult emberek nevelői munkája csak úgy sikerülhet jól, ha a nevelés kérdésével nemcsak gyakorlati módon, hanem elméletileg is foglalkoznak, ha a nevelés elveit állandóan megszívlelik és követik, sőt ha egy-egy könyvet, mely a nevelésről, főleg a családi nevelésről szól, figyelemmel elolvasnak a sok-sok félpengős és 20 filléres fércregény és újság mellett, vagy inkább helyett. Ha arra törekcsenek, hogy gyermekeik nevelésében ők, mint városiak, adjanak jó példát a falusiaknak, a tanyaiaknak, s el merhessék vinni nyáron falura, levegőre a gyermekeiket és ne kelljen attól félniök, hogy a jó falusiak megcsóválják a fejüket, amikor a városi gyermekek féktelenségét, rakoncátlan-kodásait és fegyelmetlenségét látják.

Csak még egyet. A gyermekek előkészítése, az iskolára nagy munka, de nem boszorkányság. Csak jóakarát és az iskola küzdelmeinek megértése és méltánylása kell hozzá. És ne felejtse el senki, hogy az iskolába készülő gyermek nevelése az elmondottak szerint a legjobb nevelő iskola a szülő számára is.

Mosdóssy Imre.

ÁTMENETEK PEDAGÓGIÁJA.

I.

Mindenekelőtt tisztázzuk ezt a fogalmat. Az idők viszonylatában pedagógiai vonatkozásban két rendbeli átmenetet különböztethetünk meg. Az egyik szorosán kapcsolódik az ifjúság iskolázásához és három válságos időben, helyzetben jelentkezik: átmenet az óvodából a népiskolába, innen a középiskolába, majd ebből a főiskolába. Jegyezzük meg nyomban, hogy a velük járó veszélyek elhárítására, nehézségek csökkentésére még mindig nem fordítanak kellő gondot. Tárgyi és személyi tekintetben szerintünk legfontosabb a nép- és a középiskola áthidalása. Ennek — de a többi átmenetnek is — természetes, tehát legjobb megoldása az lenne, ha mindkét érdekelt fél mennél hathatósabb közeledéssel igyekeznék.